

Kertas Asli/Original Article

Pembentukan dan Penilaian Bahan Pendidikan Bercetak Bertajuk “Panduan Penyusuan Susu Ibu: Fakta Vs Mitos”

(Development and Assessment of A Printed Educational Material Entitled “Guide on Breastfeeding: Facts Vs Myths”)

SAMEEHA MOHD JAMIL & NGEW CHI YEE

ABSTRAK

*Kepercayaan ibu terhadap mitos atau tanggapan salah tentang penyusuan susu ibu didapati mempengaruhi penerimaan mereka untuk menyusui bayi mereka secara eksklusif. Justeru itu, kajian ini dijalankan untuk membentuk satu bahan pendidikan dalam bentuk risalah yang bertajuk “Panduan penyusuan susu ibu: Fakta vs mitos”. Kajian ini melibatkan tiga fasa; fasa I ialah tinjauan dan penilaian keperluan penyusuan susu ibu; fasa II ialah pembentukan bahan pendidikan bercetak dan fasa III ialah evaluasi proses bahan pendidikan bahan bercetak terhadap 41 orang ibu mengandung yang berbangsa Melayu. Seramai 41 orang subjek terlibat dalam fasa III melalui pengiraan saiz sampel kajian dengan program G*Power digunakan dan power kajian ialah 0.8. Dalam fasa III, borang soal selidik pengetahuan pra ujian telah diberikan kepada subjek untuk menilai tahap pengetahuan mereka mengenai penyusuan susu ibu dan borang tersebut dikumpulkan dengan serta-merta selepas dilengkapi. Subjek tersebut diberi masa seminggu untuk membaca dan memahami risalah yang disediakan dan seterusnya menjawab borang soal selidik pengetahuan pos ujian beserta dengan borang penilaian risalah. Dalam fasa III, kajian mendapati kesemua subjek (100.0%) memahami isi kandungan risalah. Manakala 95.1% (n = 39) subjek berpendapat gambar adalah penting untuk menjadikan bahan pendidikan bercetak lebih menarik dan sebanyak 75.6% (n = 31) subjek menyatakan bahawa gambar yang disertakan dalam risalah yang diberi adalah menarik. Majoriti subjek (97.0%) mempunyai keinginan untuk menyusui bayi mereka secara eksklusif selepas membaca risalah yang diberi. Didapati bahawa min peratus skor pengetahuan subjek kajian meningkat secara signifikan ($p < 0.001$) daripada $83.1 \pm 13.1\%$ semasa pra ujian kepada $94.3 \pm 6.7\%$ semasa pos ujian dengan $t=5.58$ dan saiz kesan yang besar, $d = 1.13$. Secara kesimpulannya, keputusan menunjukkan bahan pendidikan bercetak yang telah dibentuk mendapat respon penilaian positif dan berkesan dalam meningkatkan tahap pengetahuan ibu mengandung mengenai penyusuan susu ibu. Sehubungan dengan ini, risalah yang dibentuk boleh digunakan sebagai alat pengajaran semasa mendidik ibu mengandung mengenai penyusuan susu ibu.*

Kata kunci: Bahan pendidikan bercetak, penyusuan susu ibu, mitos

ABSTRACT

*The beliefs of mothers on myths or misconceptions on breastfeeding were found to be influencing their acceptance to exclusively breastfeeding their infants. Therefore, this study was aimed to develop an educational tool in the form of leaflet entitled “Guide on breastfeeding: Facts vs myths.” This study involved three phases; phase I were surveying and needs assessment; phase II was the development of printed educational material and phase III was the process evaluation of the printed educational material by 41 Malay pregnant women. A total number of 41 subjects were involved in phase III through calculation of sample size by using program G*Power and the power of study were 0.8. In phase III, pre-test knowledge questionnaire was given to subjects to assess the level of knowledge on breastfeeding and it was collected immediately once they have completed it. The subjects were given one week to read and understand the leaflet and then answer the post-test knowledge questionnaire and the evaluation form of the leaflet. In phase III, the findings showed that all subjects (100.0%) understood the contents of the leaflet. While 95.1% (n = 39) of subjects felt that pictures were important to increase the attractiveness of the printed educational material and around 75.6% (n = 31) subjects stated that the pictures in the leaflet given were attractive. Majority of subjects (97.0%) had intention to give exclusive breastfeeding for six months to their infants after reading the leaflet. Subjects’ mean percentage knowledge scores increased significantly ($p < 0.001$) from $83.1 \pm 13.1\%$ during pre-test to $94.3 \pm 6.7\%$ during post-test with $t = 5.58$ and large effect size, $d = 1.13$. In conclusion, the developed printed educational material was rated positively and effective in increasing the level of knowledge on breastfeeding among pregnant mothers. In this regard, designed leaflet can be used as a teaching tool to educate mothers about breastfeeding.*

Keywords: Printed educational material, breastfeeding, myths

PENDAHULUAN

Penyusuan susu ibu merupakan kaedah yang tiada tolak bandingan dalam membekalkan makanan yang paling sesuai kepada bayi demi tumbesaran dan perkembangan bayi yang sihat. Ini disebabkan oleh kandungan susu ibu yang mengandungi zat yang lengkap dan seimbang bagi memenuhi keperluan bayi sejak lahir sehingga enam bulan yang pertama. Justeru itu, Pertubuhan Kesihatan Sedunia (WHO) menyarankan bahawa bayi harus diberi susu ibu secara eksklusif selama enam bulan yang pertama dan penyusuan susu ibu harus diteruskan beserta dengan makanan pelengkap yang berkhasiat dan selamat diberi kepada bayi sehingga berumur dua tahun atau lebih (WHO 2003; WHO 2009). Ini bermakna dari lahir sehingga berumur enam bulan, bayi harus diberi susu ibu sahaja, tidak perlu air atau susu tambahan dan juga makanan pelengkap (Fatimah et al. 2010).

Tinjauan Kesihatan dan Morbiditi Kebangsaan 2006 (NHMS III) menunjukkan kadar bayi yang pernah disusui dengan susu ibu (ever breastfeeding) adalah sebanyak 94.7% tetapi hanya 19.3% sahaja ibu yang menyusui bayi mereka dengan susu ibu secara eksklusif selama 4 bulan dan 14.5% lagi selama enam bulan (Fatimah et al. 2010). Prevalens amalan penyusuan susu ibu secara eksklusif yang rendah mungkin disebabkan oleh kekurangan sokongan daripada golongan penjagaan kesihatan, tekanan emosi ibu dan persepsi ibu bahawa mereka tidak dapat menghasilkan susu ibu yang cukup, tekanan dari saudara terdekat untuk memperkenalkan makanan dalam bentuk cecair dan pepejal yang lain, kekurangan sokongan daripada hospital yang melambatkan permulaan awal penyusuan susu ibu, pekerjaan ibu dan juga kekurangan pengiklanan komersial (Imdad et al. 2011).

Kajian lepas yang telah dijalankan untuk mengenalpasti tahap pengetahuan ibu terhadap penyusuan susu ibu mendapati bahawa tahap pengetahuan ibu adalah baik (Ebrahim et al. 2011; Radzniwan et al. 2009; Yadaz 2010). Tanggapan salah terhadap penyusuan susu ibu yang dipercayai oleh ibu adalah dipengaruhi oleh kepercayaan budaya dan sosial. Kepercayaan ibu terhadap mitos atau tanggapan salah tentang penyusuan susu ibu didapati akan mempengaruhi penerimaan mereka untuk menyusui bayi mereka secara eksklusif dan mungkin merupakan salah satu faktor yang menyebabkan penurunan penyusuan susu ibu secara eksklusif di Malaysia (Tan et al. 2008; Tengku Alina et al. 2010).

Ibu boleh memperoleh maklumat mengenai penyusuan susu ibu melalui pelbagai sumber seperti media massa, kelas antenatal, kakitangan kesihatan, ibu lain yang berpengalaman, ibu bapa dan juga kawan. Sumber maklumat ini boleh menjadi satu saluran untuk memperbetulkan tanggapan salah ibu mengenai penyusuan susu ibu dan juga dapat meningkatkan pengetahuan ibu tentang penyusuan susu ibu (Radzniwan et al. 2009). Bahan pendidikan bercetak pula merupakan kaedah yang paling ekonomi dan biasa digunakan oleh ahli profesional

sebagai alat pengajaran untuk mendidik individu, sama ada dalam bentuk buku kecil, risalah dan poster (Griffin et al. 2003).

Terdapat banyak bahan pendidikan sedia ada yang berkaitan dengan penyusuan susu ibu telah dibentuk oleh Kementerian Kesihatan Malaysia untuk mendidik ibu agar melaksanakan amalan penyusuan susu ibu secara eksklusif. Namun, maklumat tentang mitos yang sering dipercayai oleh masyarakat Malaysia daripada pelbagai kaum dan fakta yang sebenarnya tidak dimuatkan dalam bahan pendidikan bercetak tersebut. Justeru itu, kajian ini dijalankan untuk membentuk bahan pendidikan bercetak bertajuk "Panduan penyusuan susu ibu: Fakta vs mitos" untuk mendidik dan diharap dapat memperbetulkan tanggapan salah atau mitos terhadap penyusuan susu ibu di kalangan ibu. Penilaian bahan pendidikan bercetak yang dibentuk telah dijalankan di kalangan ibu mengandung berbangsa Melayu di sekitar Kuala Lumpur.

METODOLOGI

REKA BENTUK KAJIAN DAN SUBJEK

Kajian ini berbentuk hirisan lintang yang dijalankan dari bulan Oktober 2011 hingga Jun 2012. Kajian ini terdiri daripada tiga fasa iaitu fasa tinjauan dan penilaian keperluan penyusuan susu ibu; fasa pembentukan serta fasa evaluasi proses bahan pendidikan bercetak.

Subjek yang terlibat dalam kajian ini ialah ibu mengandung kali pertama pada trimester ketiga yang mendapatkan pemeriksaan antenatal di unit Obstetrik & Ginekologi Hospital Pusrawi, Kuala Lumpur. Kajian ini telah memperoleh kelulusan etika daripada Jawatankuasa Etika Penyelidikan Universiti Kebangsaan Malaysia (UKM 1.5.3.5/244/NN-211-2011) dan kebenaran daripada Hospital Pusrawi, Kuala Lumpur. Dalam fasa III, seramai 41 orang subjek yang terlibat dalam kajian ini telah menandatangani borang keizinan untuk menyertai kajian.

Pengiraan saiz sample subjek dalam fasa III dilakukan dengan menggunakan Program *G*Power* iaitu *power analysis program* (Erdfelder et al. 1996). *Medium effect size*, $dz = 0.5$ (Cohen 1988), $\alpha = 0.05$, dan *power* = 0.8 digunakan untuk menentukan saiz sampel yang diperlukan untuk kajian *Means: Difference between two dependent means* (matched pairs) (t-test two tailed). Melalui program *G*Power*, didapati bahawa *Delta* = 2.9155, *Critical t* = 2.0345, *Df* = 33, maka jumlah saiz sampel yang diperlukan ialah 41 orang subjek termasuk 10% kes kehilangan data dan nilai tersisih.

FASA I: TINJAUAN DAN PENILAIAN KEPERLUAN PENYUSUAN SUSU IBU

Tinjauan terhadap bahan pendidikan sedia ada di Malaysia yang berkaitan dengan penyusuan susu ibu dijalankan di dalam fasa pertama ini. Tinjauan telah dilakukan di Jabatan Kesihatan Negeri Selangor dan Wilayah Persekutuan,

Pejabat Kesihatan Daerah Gombak, Hospital Kuala Lumpur (HKL) dan juga Hospital Swasta seperti KPJ Kajang Specialist Hospital dan Pantai Medical Centre, Kuala Lumpur dengan mengumpulkan risalah dan buku kecil penyusuan susu ibu yang sedia ada. Tinjauan ini bertujuan untuk menentukan topik atau kandungan yang belum disediakan. Sudo (2011) menyatakan bahawa isi kandungan dalam sesuatu risalah memainkan peranan penting bagi pembaca untuk menyimpan risalah atau tidak.

Melalui tinjauan yang dijalankan, sebanyak sembilan naskhah risalah dan sebuah buku kecil telah dapat dikumpulkan dan didapati bahawa terdapat banyak bahan pendidikan bercetak sedia ada memuatkan maklumat mengenai penyusuan susu ibu. Kebanyakannya adalah sama antara satu sama lain tetapi tidak disertakan dengan mitos yang sering dipercayai oleh masyarakat Malaysia dan fakta yang sebenarnya. Dalam kajian ini, bahan pendidikan bercetak dalam bentuk risalah dipilih kerana penggunaan risalah merupakan kaedah yang menjimatkan kos dan masa untuk menyampaikan maklumat kesihatan (Griffin et al 2003).

FASA II: PEMBENTUKAN BAHAN PENDIDIKAN BERCETAK

Dalam usaha pembentukan isi kandungan, rekabentuk dan juga grafik risalah di dalam fasa kedua ini, pencarian dan pengumpulan sumber dan maklumat mengenai penyusuan susu ibu dilakukan. Selain itu, perbincangan dengan pakar laktasi juga dijalankan untuk menentukan soalan berkaitan dengan penyusuan susu ibu yang sering ditanya dan juga mitos terhadap penyusuan susu ibu yang biasa dipercayai oleh masyarakat Malaysia. Susulan itu, pakar laktasi dari KPJ Kajang dan juga HKL telah ditemuduga untuk menentukan kandungan risalah yang sesuai. Jawapan yang diberi oleh pakar laktasi adalah berdasarkan soalan umum yang sering ditanya oleh ibu berkenaan penyusuan susu ibu telah dicatatkan.

Hasil daripada temuduga dengan kedua-dua pakar laktasi tersebut ialah kandungan yang dimuatkan dalam risalah berbentuk mitos dan fakta mengenai penyusuan susu ibu, bagaimana memastikan susu ibu mencukupi, bayi kurang enam bulan yang menyusu tidak perlu air, kebaikan penyusuan susu ibu dan sokongan suami dalam menyokong penyusuan susu ibu. Proses ini dilakukan dengan perisian komputer *Microsoft Publisher 2007*.

Risalah yang telah siap seterusnya disahkan kesahihan kandungan (content validity) oleh tiga orang pakar dalam bidang penyusuan susu ibu yang terdiri daripada pakar laktasi dari HKL, ahli pemakanan iaitu pensyarah pemakanan dan juga jururawat dari HKL. Penilaian ini dilakukan untuk menentukan ketepatan maklumat dan ayat yang sesuai dengan tahap pembacaan umum. Pembetulan dilakukan ke atas risalah sebelum penggunaannya.

Di samping itu, kajian rintis terhadap borang soal selidik dijalankan ke atas 10 orang ibu. Hasil kajian ini, mendapati subjek mengalami masalah dalam memahami beberapa soalan yang diberi, misalnya soalan yang

melibatkan perkataan jargon, mengelirukan, terlalu panjang dan susunan soalan yang tidak teratur. Oleh itu, pembetulan dilakukan pada borang soal selidik dan pendapat subjek diambil kira bagi mempermudah dan meningkatkan pemahaman subjek.

FASA III: EVALUASI PROSES BAHAN PENDIDIKAN BERCETAK

Penilaian proses terhadap risalah yang dicetak oleh subjek kajian dijalankan dalam fasa ketiga ini. Bahan pendidikan bercetak dinilai dari dua aspek iaitu tahap penerimaan subjek terhadap isi kandungan, grafik dan rekabentuk dalam risalah dan penilaian kesampaian maklumat yang terkandung dalam risalah melalui perubahan tahap pengetahuan subjek sebelum dan selepas diberi bahan pendidikan bercetak.

PENILAIAN PENERIMAAN BAHAN PENDIDIKAN BERCETAK

Selepas risalah dan borang soal selidik dimodifikasi dan diperbetulkan, sebanyak 41 orang subjek diberikan borang soal selidik pengetahuan pra ujian sebelum risalah diberikan kepada mereka dan borang tersebut dikumpulkan dengan serta-merta selepas dilengkapkan. Selepas itu, subjek diberi masa seminggu untuk membaca dan memahami risalah yang disediakan dan seterusnya menjawab borang soal selidik pengetahuan pos ujian dan borang penilaian risalah yang dilampirkan bersama risalah. Borang penilaian risalah yang digunakan dalam kajian ini untuk menilai tahap penerimaan subjek adalah borang penilaian yang diubahsuai daripada kajian Ruzita dan Rasyedah (2001).

Selepas seminggu, borang soal selidik pengetahuan pos ujian dan borang penilaian risalah dikumpulkan dengan berjumpa subjek di Hospital Pusrawi atau subjek dihubungi melalui telefon supaya mengiriskan borang yang telah dilengkapkan melalui pos dengan sampul surat dan setem yang telah disediakan bagi setiap subjek untuk memudahkan penghantaran semula borang soal selidik dan borang penilaian risalah tersebut.

PENILAIAN KESAMPAIAN MAKLUMAT YANG TERKANDUNG DALAM BAHAN PENDIDIKAN BERCETAK

Penilaian kesampaian maklumat yang terkandung dalam risalah adalah melalui perubahan tahap pengetahuan subjek sebelum dan selepas membaca risalah. Borang soal selidik pengetahuan yang dibentuk terdiri daripada soalan ringkas berdasarkan isi kandungan risalah panduan penyusuan susu ibu yang dibentuk. Borang soal selidik ini diberikan kepada subjek sebelum (pra ujian) mendapat risalah dan selepas (pos ujian) mendapat risalah dengan tujuan untuk melihat maklumat yang dimuatkan dalam risalah adalah difahami oleh subjek atau tidak.

Skala pemarkahan dengan setiap soalan yang dijawab dengan betul diberi satu markah manakala soalan yang

dijawab dengan salah atau kurang pasti diberi markah sifar. Tahap pengetahuan subjek ditentukan berdasarkan jumlah skor markah yang diperoleh oleh subjek. Jumlah skor markah subjek semasa pra ujian dibandingkan dengan jumlah skor markah subjek semasa pos ujian untuk melihat sama ada perubahan tahap pengetahuan subjek. Skala pemarkahan pengetahuan dikategorikan berdasarkan median peratus skor pengetahuan yang diperoleh daripada skor markah subjek kajian.

ANALISIS DATA

Data dianalisis dengan menggunakan Program *Statistical Products and Service Solution* (SPSS) versi 17.0. Statistik deskriptif dilaporkan dalam bentuk kekerapan, peratusan, dan min $\pm$ sisihan piawai. Ujian Shapiro-Wilk digunakan untuk menguji kenormalan taburan data. Ujian t-berpasangan dan ujian Wilcoxon digunakan untuk membandingkan tahap pengetahuan ibu sebelum dan selepas subjek membaca risalah yang diberi.

HASIL KAJIAN

Jadual 1 menunjukkan ciri-ciri demografi subjek kajian. Jumlah keseluruhan subjek kajian adalah seramai 41 orang ibu mengandung iaitu semua terdiri daripada subjek perempuan. Semua subjek yang terlibat dalam kajian ini adalah berbangsa Melayu dan berumur antara 24-34 tahun dengan purata umur 30.1 ± 3.0 tahun. Kajian menunjukkan 82.9% subjek memperoleh tahap pendidikan sehingga institut pengajian tinggi dan 80.5% subjek mempunyai pekerjaan.

JADUAL 1. Ciri-ciri demografi subjek kajian

Ciri-ciri Demografi	Subjek (n = 41)	
	Bilangan	Peratus (%)
Umur		
20 – 29 tahun	16	39.0
30 – 39 tahun	25	61.0
Tahap Pendidikan		
Tidak bersekolah	0	0.0
Sekolah rendah	0	0.0
Sekolah menengah	7	17.1
Institut pengajian tinggi (Diploma/Ijazah)	34	82.9
Pekerjaan		
Bekerja	33	80.5
Tidak bekerja	8	19.5

Jadual 2 menunjukkan kefahaman subjek terhadap isi kandungan bahan pendidikan bercetak yang diberikan. Secara keseluruhan, didapati kesemua subjek (100.0%) memahami isi kandungan bahan pendidikan bercetak. Seramai 85.4% subjek menyatakan bahawa penggunaan

ayat yang ringkas dan mudah difahami dapat memudahkan pemahaman mereka. Manakala 41.5% subjek mencadangkan agar memuatkan lebih banyak jadual dan rajah yang ringkas untuk meningkatkan pemahaman mereka.

JADUAL 2. Kefahaman subjek terhadap isi kandungan bahan pendidikan bercetak

Aspek penilaian	Subjek (n = 41)	
	Bilangan	Peratus (%)
Pemahaman		
Kurang/tidak memahami	0	0.0
Memahami	20	48.8
Sangat memahami	21	51.2
Sebab memudahkan pemahaman		
Ayat ringkas dan mudah difahami	35	85.4
Perkataan / istilah adalah sesuai	6	14.6
Cadangan meningkatkan pemahaman		
Lebih banyak gambar	10	24.4
Ayat yang lebih ringkas	11	26.8
Kurangkan perkataan yang tidak difahami	3	7.3
Lebih banyak jadual dan rajah yang ringkas	17	41.5

Jadual 3 menunjukkan tahap penerimaan subjek terhadap grafik dalam bahan pendidikan bercetak. Hasil kajian menunjukkan seramai 95.1% subjek berpendapat gambar memainkan peranan yang penting dalam menghasilkan bahan pendidikan bercetak yang lebih menarik. Majoriti subjek (75.6%) berpendapat gambar yang terdapat di dalam risalah adalah menarik dan kebanyakan subjek (56.1%) mencadangkan supaya memuatkan lebih banyak maklumat berbentuk jadual untuk menjadikan risalah lebih menarik.

JADUAL 3. Tahap penerimaan subjek terhadap grafik dalam bahan pendidikan bercetak

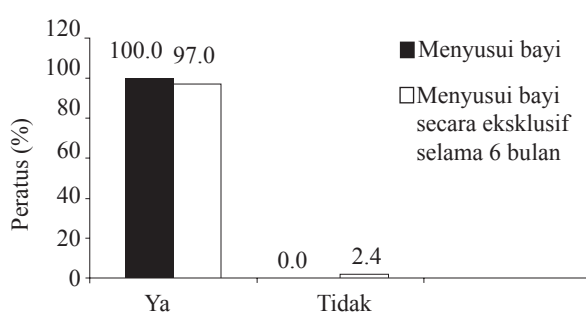
Aspek penilaian	Subjek (n = 41)	
	Bilangan	Peratus (%)
Kepentingan gambar		
Ya	39	65.1
Tidak	2	4.9
Kurang pasti	0	0.0
Pandangan terhadap gambar dalam risalah		
Menarik	31	75.6
Kurang menarik	10	24.4
Tidak menarik	0	0.0
Cadangan menjadikan risalah lebih menarik		
Lebih banyak gambar / rajah	11	26.9
Lebih banyak maklumat berbentuk jadual	23	56.1
Lebih berwarna-warni	6	14.6
Pendekkan ayat	1	2.4

Jadual 4 menunjukkan tahap penerimaan subjek terhadap rekabentuk dan format bahan pendidikan bercetak. Berdasarkan hasil kajian, 61.0% subjek menyatakan bahawa gabungan warna mempengaruhi pembacaan mereka. Majoriti subjek (80.5%) menyatakan susun atur gambar dalam risalah yang diberikan adalah sesuai dan semua subjek (100%) menyatakan saiz huruf yang digunakan dalam risalah adalah sesuai dan memudahkan pembacaan mereka.

JADUAL 4. Tahap penerimaan subjek terhadap reka bentuk dan format bahan pendidikan bercetak

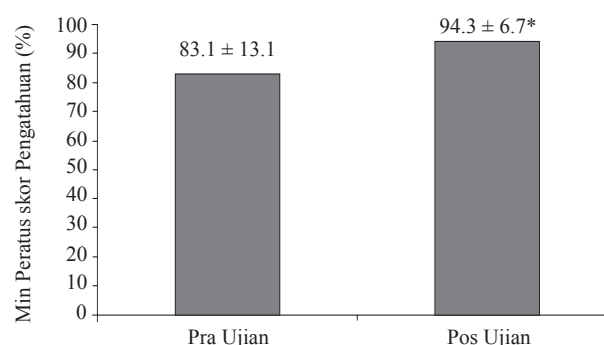
Aspek penilaian	Subjek (n = 41)	
	Bilangan	Peratus (%)
Pengaruh gabungan warna terhadap pembacaan		
Ya	25	61.0
Tidak	15	36.6
Kurang pasti	1	2.4
Susun atur gambar bersesuaian		
Ya	33	80.5
Tidak	1	2.4
Kurang pasti	7	17.1
Kesesuaian saiz huruf		
Ya	41	100.0
Tidak	0	0.0
Kurang pasti	0	0.0

Rajah 1 menunjukkan kesemua subjek iaitu 100% daripada mereka ingin menyusui bayi mereka selepas membaca risalah penyusuan susu ibu di mana terdapat 97.0% subjek menyatakan bahawa mereka mempunyai keinginan untuk menyusui bayi mereka secara eksklusif selama enam bulan.

RAJAH 1. Keinginan subjek untuk menyusui bayi mereka selepas membaca bahan pendidikan bercetak (n = 41)

Rajah 2 menunjukkan perubahan min peratus skor pengetahuan subjek kajian sebelum dan selepas diberi risalah. Didapati bahawa tahap pengetahuan subjek kajian meningkat secara signifikan daripada 83.1% semasa pra ujian kepada 94.3% semasa pos ujian dengan $t = 5.58$, $p < 0.001$ dan saiz kesan yang besar, $d = 1.13$ (Cohen 1988).

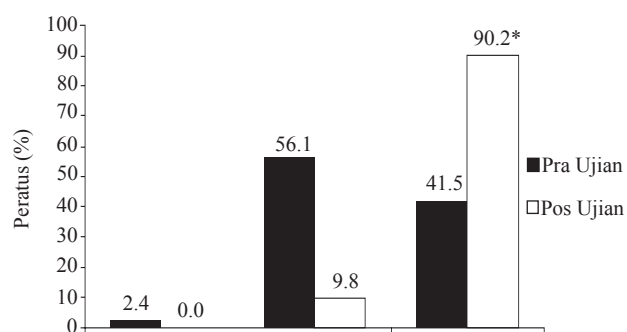

* $p < 0.001$ berdasarkan ujian t-berpasangan

RAJAH 2. Perubahan min peratus skor pengetahuan subjek kajian sebelum dan selepas diberi bahan pendidikan bercetak (n = 41)

Berdasarkan median peratus skor pengetahuan subjek yang diperolehi daripada hasil kajian. Tahap pengetahuan subjek telah dikategorikan kepada memuaskan (86% – 100%), sederhana (41% – 85%) dan tidak memuaskan (0% – 40%).

Rajah 3 menunjukkan peratusan subjek yang memperoleh skor dalam tahap pengetahuan memuaskan telah meningkat daripada 41.5% kepada 90.2%. Ujian Wilcoxon menunjukkan bahawa terdapat peningkatan yang signifikan pada peratusan subjek yang memperoleh skor tergolong di bawah kategori tahap pengetahuan memuaskan selepas diberi risalah penyusuan susu ibu, $z = -4.379$, $p < 0.001$ dua hujung dan saiz kesan yang besar, $r = 0.68$ (Cohen 1988).

* $p < 0.001$ berdasarkan ujian Wilcoxon

RAJAH 3. Perubahan kategori skor pengetahuan subjek kajian sebelum dan selepas diberi bahan pendidikan bercetak (n = 41)

PERBINCANGAN

Penilaian tahap kefahaman subjek adalah penting untuk memastikan keberkesanan dalam penghasilan sesuatu bahan pendidikan bercetak. Bahan pendidikan bercetak yang berkesan mesti memuatkan isi kandungan yang berkaitan, mudah didapati dan juga mudah dibaca. Oleh itu, isi kandungan yang dikemukakan dalam sesuatu bahan pendidikan bercetak mesti dalam bentuk yang ringkas, bahasa yang digunakan jelas dan mudah difahami serta dapat memudahkan pembelajaran atau pemahaman

pembaca (Demir et al. 2009; Eames 2003; Griffin et al. 2003). Kesemua subjek dalam kajian ini memahami isi kandungan bahan pendidikan bercetak kerana isi kandungan yang dimuatkan adalah ringkas dan mudah difahami oleh subjek dan juga kebanyakan daripada mereka memiliki tahap pendidikan sehingga institut pengajian tinggi.

Selain itu, kebanyakan subjek menyatakan bahawa penggunaan ayat yang ringkas dan mudah difahami dapat memudahkan pemahaman mereka dan mencadangkan agar memuatkan lebih banyak jadual dan rajah yang ringkas untuk meningkatkan pemahaman mereka. Ini disebabkan oleh penggunaan ayat yang ringkas dan tidak terlalu teknikal serta mudah difahami sangat penting untuk meningkatkan kebolehbacaan seseorang terhadap bahan pendidikan bercetak. Penggunaan ilustrasi dan rajah yang ringkas juga penting untuk menjelaskan maksud teks dengan mudah dan dapat menerangkan konsep yang sukar difahami. Jadual pula adalah penting untuk tujuan komunikasi dan kesampaian maklumat dengan lebih berkesan (Arnold et al. 2006; Ivnik & Jett 2008).

Hasil kajian juga menunjukkan kebanyakan subjek berpendapat gambar memainkan peranan yang penting dalam menghasilkan bahan pendidikan bercetak yang lebih menarik. Menurut Arnold et al. (2006), gambar yang digunakan boleh memudahkan pembelajaran dengan menerangkan perkara yang penting dan adalah berkait rapat dengan teks, di mana ia berupaya untuk meningkatkan perhatian, komprehensi dan ingatan pembaca terhadap informasi pendidikan daripada penggunaan tulisan sahaja (Walsh & Shaw 2000). Dengan ini, ia dapat memberi gambaran yang lebih jelas terhadap informasi yang ingin disampaikan kepada kumpulan sasaran. Justeru itu, kombinasi di antara teks dan gambar berwarna dapat meningkatkan penerimaan subjek terhadap sesuatu bahan pendidikan bercetak.

Di samping itu, kebanyakan subjek mencadangkan supaya memuatkan lebih banyak maklumat berbentuk jadual untuk menjadikan risalah lebih menarik kerana jadual dapat meringkaskan maklumat yang ingin disampaikan dan juga memudahkan pembacaan dan pemahaman mereka terhadap informasi yang penting (Griffin et al. 2003). Betterley dan Dobson (2000) juga menyatakan bahawa grafik dalam bahan pendidikan bercetak dapat menentukan sama ada bahan yang dibentuk adalah menarik atau dapat menarik perhatian pembaca. Secara keseluruhannya, gambar / rajah / ilustrasi memainkan peranan yang penting dalam bahan pendidikan bercetak untuk memudahkan pemahaman dan menarik perhatian pembaca seperti yang telah dibuktikan oleh Ruzita dan Rasyedah (2001).

Majoriti subjek juga menyatakan bahawa gabungan warna mempengaruhi pembacaan mereka dan menyatakan susun atur gambar dalam risalah yang diberikan adalah sesuai. Menurut Ivnik dan Jett (2008), kombinasi penggunaan warna adalah penting untuk menarik perhatian pembaca dan secara langsung mempengaruhi pembacaan terhadap bahan pendidikan bercetak. Arnold et al. (2006) menyatakan susun atur rajah atau gambar yang sesuai

penting dalam membantu meningkatkan pembacaan subjek dan tidak mengganggu susunan teks.

Risalah ini menggunakan saiz huruf antara 10 hingga 13 bagi fakta penting. Kebanyakan subjek berpendapat bahawa saiz huruf digunakan dalam risalah yang diberikan adalah sesuai dan memudahkan pembacaan mereka. Oleh itu, saiz huruf yang digunakan untuk sesebuah bahan pendidikan bercetak adalah sekurang-kurangnya saiz 12 (Aldridge 2004; Arnold et al. 2006; Ivnik & Jett 2008). Rekabentuk huruf yang berlainan juga menentukan saiz huruf yang digunakan kerana ia mempengaruhi jarak antara perkataan (Walsh & Shaw 2000).

Dari segi aspek kesampaian maklumat yang terkandung dalam bahan pendidikan bercetak, hasil kajian mendapati bahawa terdapat peningkatan tahap pengetahuan subjek kajian yang signifikan semasa pra ujian kepada pos ujian. Hasil kajian ini menyokong kajian McKenna dan Scott (2007) yang menunjukkan peningkatan skor pengetahuan selepas diberi bahan pendidikan bercetak dalam bentuk risalah. Lee (2011) juga menunjukkan bahawa skor pengetahuan subjek meningkat dengan signifikan daripada pra ujian kepada pos ujian dengan memberi modul pendidikan. Perubahan pengetahuan subjek menunjukkan permulaan yang positif keberkesanan penggunaan bahan pendidikan bercetak yang disediakan (Reich et al. 2011).

KESIMPULAN

Secara kesimpulannya, keputusan menunjukkan bahan pendidikan bercetak yang telah dibentuk dapat difahami oleh subjek kajian dan mendapat respon penilaian positif dan berkesan dalam meningkatkan tahap pengetahuan ibu mengandung mengenai penyusuan susu ibu yang betul. Sehubungan dengan ini, ia boleh dijadikan sebagai alat pengajaran semasa mendidik ibu mengandung mengenai penyusuan susu ibu.

PENGHARGAAN

Penulis mengucapkan ribuan terima kasih kepada semua pakar dalam bidang penyusuan susu ibu yang terlibat dalam pembentukan risalah; Hospital Pusrawi, Kuala Lumpur dan semua subjek kajian di atas kerjasama yang diberikan.

RUJUKAN

- Aldridge, M.D. 2004. Writing and designing readable patient education materials. *Nephrology Nursing Journal* 31(4): 373-377.
- Arnold, C.L., Davis, T.C., Frempong, J.O., Humiston, S.G., Bocchini, A., Kennen, E.M. & Lloyd-Puryear, M. 2006. Assessment of newborn screening parent education materials. *Pediatrics* 117(Supplement 3): S320-S325.
- Betterley, C.J. & Dobson, B. 2000. *Guide to Evaluating Written Nutrition Education Materials*. Iowa State University, University Extension.
- Cohen, J. 1988. *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*. Ed ke-2. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

- Demir, F., Ozsaker, E. & Ilce, A.O. 2008. The quality and suitability of written educational materials for patients. *Journal of Clinical Nursing* 17(2): 259-265.
- Eames, S., McKenna, K., Worrall, L. & Read, S. 2003. The suitability of written education materials for stroke survivors and their carers. *Top Stroke Rehabil* 10(3): 70-83.
- Ebrahim, B., Al-Enezi, H., Al-Turki, M., Al-Turki, A., Al-Rabah, F., Hammoud, M.S. & Al-Taiar, A. 2011. Knowledge, misconceptions, and future intentions towards breastfeeding among female university students in Kuwait. *Journal of Human Lactation* 27(4): 358-366.
- Erdfelder, E., Faul, F. & Butcher, A. 1996. GPOWER: A general power analysis program. *Behavior Research Methods, Instruments, & Computers* 28: 1-11.
- Fatimah, S., Siti Saadiah, H.N., Tahir, A., Hussain Imam, M.I. & Ahmad Fauzi, Y. 2010. Breastfeeding in Malaysia: results of the Third National Health and Morbidity Survey (NHMS III) 2006. *Malaysian Journal of Nutrition* 16(2): 195-206.
- Griffin, J., McKenna, K. & Tooth, L. 2003. Written health education materials: making them more effective. *Australian Occupational Therapy Journal* 50(3): 170-177.
- Imdad, A., Yakoob, M.Y. & Bhutta, Z. 2011. Effect of breastfeeding promotion interventions on breastfeeding rates, with special focus on developing countries. *BMC Public Health* 11.
- Ivnik, M. & Jett, M.Y. 2008. Creating written patient education materials. *Chest* 133(4): 1038-1040.
- Lee, P.W. 2011. Pembangunan modul pendidikan keperluan tenaga dan komposisi tubuh untuk kegunaan ahli profesion kesihatan. Tesis Ijazah Sarjana Muda. Jabatan Pemakanan dan Dietetik, Universiti Kebangsaan Malaysia.
- McKenna, K. & Scott, J. 2007. Do written education materials that use content and design principles improve older people's knowledge? *Australian Occupational Therapy Journal* 54(2): 103-112.
- Radzniwan, A.R., Azimah, N.M., Zuhra, H. & Khairani, O. 2009. Breastfeeding practice and knowledge among mothers attending an urban Malaysian maternal and child health clinic. *Med & Health* 4(1): 1-7.
- Reich, S.M., Penner, E.K. & Duncan, G.J. 2011. Using baby books to increase new mothers' safety practices. *Academic Pediatrics* 11(1): 34-43.
- Ruzita, A.T. & Rasyedah, A.R. 2001. Penerimaan masyarakat terhadap bahan pendidikan pemakanan bercetak. *Malaysian Journal of Nutrition* 7(1&2): 51-60.
- Sudo, N. 2011. Characteristics of educational leaflets that attract pregnant women. *Health Services Insights* 4: 1-10.
- Tan, A.E., Choong, W.K., Leong, P.Y., Ng, W.M. & Yong, S.L. 2008. Knowledge, attitudes and sources of information on breastfeeding among pregnant mothers. *Med & Health* 3(1): 30-37.
- Tengku Alina, T.I., Rohana, A.J., Wan Manan, W.M., Sulaiman, Z. & Nik Normanieza, N.M. 2011. Acceptability of exclusive breastfeeding practice from birth until six months among women in Kelantan, Malaysia. Abstract of 26th Scientific Conference & Annual General Meeting, Nutrition Society of Malaysia. Kuala Lumpur, 24-25 March.
- Walsh, D. & Shaw, D.G. 2000. The design of written information for cardiac patients: a review of the literature. *Journal of Clinical Nursing* 9(5): 658-667.
- WHO. 2003. *Global Strategy for Infant and Young Child Feeding*. Geneva: World Health Organization.
- WHO. 2009. *Infant and Young Child Feeding*. Geneva: World Health Organization.
- Yadav, H. 2010. Breastfeeding practices in a rural community in Kedah. *Journal of the University Malaya Medical Centre* 13(1): 38-44.

Sameeha Mohd Jamil
 Ngew Chi Yee
 Program Sains Pemakanan
 Pusat Pengajian Sains Jagaan Kesihatan
 Fakulti Sains Kesihatan
 Universiti Kebangsaan Malaysia
 50300 Kuala Lumpur

Pengarang untuk dihubungi: Sameeha Mohd Jamil
 Alamat emel: sameehajamil@yahoo.com
 Tel: 03-92897683 Fax: 603-26947621

Diterima: Jun 2012
 Diterima untuk penerbitan: Julai 2012

